

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 3

**www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 3

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

BOSH MUHARRIR

O’RINBOSARI

Karomat Mullaxo’jayeva

MAS’UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY’ATI

Zaynobiddin Abdirashidov

Karl Rayxl (Germaniya)

Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Vahit Turk (Turkiya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyoung Oh (Koreya)

Mark Toutant (AQSh)

Boqijon To’xliyev

Qosimjon Sodiqov

Hamidulla Dadaboyev

Nurboy Jabborov

G’aybulla Boboyorov

Vali Savash (Turkiya)

Onal Kaya (Turkiya)

Kimura Satoru (Yaponiya)

Aftondil Erkinov

Rashid Zohidov

Otabek Jo’raboyev

Baxtiyor Abdushukurov

Dilnavoz Yusupova

Qo’ldosh Pardayev

Nodirbek Jo’raqo’ziyev

MUNDARIJA

ADABIYOTSHUNOSLIK

Usmon Qobilov

Alisher Navoiy she’riyatida Xizr obrazi badiiy talqiniga doir

4

MATNSHUNOSLIK

Zilola Amonova, Munavvar Olimova

Huvaydoning yangi topilgan she’rlari

21

Parviz Izzatillayev

“Hasht bihisht” va “Majolis un-nafois” asarlarining matniy tadqiqi

36

Dilnoza Rustamova

Alisher Navoiy devonlarining Turkiston va boshqa hududlardagi toshbosma nusxalari

59

LINGVISTIKA

Song Ho-Lim

O’zbek va uyg’ur-arab alifbosining qarindoshlik munosabatlari (Abdulla Qodiriyning “O’tkan kunlar” asari uyg’urcha tarjimasida aks etgan singarmonizm hodisasi misolida)

78

Jahongir Turdiyev

“Me’rojnoma” asari tilining leksik va morfologik xususiyatlari

93

Anvarbek Turdialiyev

Denov kichik dialektal zonasining xususiyatlariga doir

105

EDITOR IN CHIEF	
Shuhrat Sirojiddinov	
 DEPUTY EDITOR IN CHIEF	
Karomat Mullakhojaeva	
 EXECUTIVE SECRETARY	
Ozoda Tojibaeva	
 EDITORIAL BOARD	
Zaynabiddin Abdirashidov	
Karl Rechl (Germany)	
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	
Seyhan Tanju (Turkey)	
Almaz Ulvi (Azerbaijan)	
Benedek Peri (Hungary)	
Vahit Turk (Turkey)	
Teymur Kerimli (Azerbaijan)	
Eunkyung Oh (Korea)	
Mark Toutant (USA)	
Bakijan Tukhliev	
Kasimjan Sadikov	
Hamidulla Dadaboyev	
Nurboy Jabborov	
Gaybullah Babayarov	
Vali Savash (Turkey)	
Onal Kaya (Turkey)	
Kimura Satoru (Japan)	
Aftandil Erkinov	
Rashid Zahidov	
Atabek Juraboev	
Bakhtiyar Abdushukurov	
Dilnavoz Yusupova	
Kuldosh Pardaev	
Nodirbek Jurakuziev	

CONTENTS	
 LITERATURE	
Usmon Kobilov	
Artistic interpretation of the image of Khizr in the poetry of Alisher Navoi	4
 TEXTOLOGY	
Zilola Amonova, Munavvar Olimova	
Newly found poems of Huvaiddo	21
 Parviz Izzatillaev	
Comparative analysis of “Hasht bihisht” and “Majolis un-nafois”	36
 Dilnoza Rustamova	
Copies of lithographs of Alisher Navoi's diwans in Turkestan and other regions	59
 LINGUISTICS	
Song Ho-Lim	
Historical Relations Between the Uzbek Arabic Script and the Uyghur Ereb Yéziqi: Analyzing Umlaut Phenomenon based on the Uyghur translation of Abdullah Qodiriy's Novel Bygone Days	78
 Jahongir Turdiyev	
Lexical and morphological features of the language of “Mirajname”	93
 Anvarbek Turdialiev	
On minor peculiarities dialectal zone of Denov	105

Alisher Navoiy devonlarining Turkiston¹ va boshqa hududlardagi toshbosma nusxalari

Dilnoza Rustamova²

Abstrakt

Jahon sivilizatsiyasiga sabab bo'lgan Gutenberg ixtirosidan qariyb besh asr o'tib, Turkistonga matbaachilik kirib kelgan bo'lsa-da, uning jadal rivojlanishi o'lka madaniy hayotida jiddiy ahamiyat kasb etdi. Turkiston general gubernatorligi va Xiva xonligida dastlab, davlat matbaalari, so'ngra xususiy matbaalar paydo bo'lishi mahalliy kitoblarning keng yoyilishida davrning asosiy ko'makchisi bo'lib xizmat qildi.

Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva, Qo'qon, Andijon, Namangan kabi shaharlarning bosmaxonalarida chop etilgan kitoblarning eng qiymatlilarini sanaganda, shubhasiz, Alisher Navoiy asarlari salmoqli o'rin egallaydi. Bugungi davrgacha olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, 1879–1917-yillar davomida shoirning asarlari yetmish martadan ziyod nashr etilgan.

Kalit so'zlar: *terma devon, toshbosma kitob, kotib, noshir, matbaa, kolofon, lirik janrlar.*

Kirish

Toshbosma nashrlar ichida Navoiy lirik merosini tashkil etuvchi “Xazoyin ul-maoniy” kulliyotining nisbatan mukammali hijriy 1299-yil, milodiy 1881-1882-yillarda Xivada nashr etilgan “Chahor devon”dir. Kulliyot xon topshirig'i bilan xattot Ibrohim Sulton Eroniy tomonidan Komil Xorazmiy noshirligida Muhammad Rahimxon II matbaasida chop etilgan [Хакимов 1991, 51]. Matnshunos R. Mahmudova Navoiy toshbosma devonlarining ushbu nashrini sinchkovlik bilan tadqiq etib, “... lirik janrlar

¹XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi Turkiston o'lkasi nazarda tutilmoqda.

²Rustamova Dilnoza Ahmad qizi – tayanch doktorant, O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat Adabiyot muzeyi.

E-pochta: dilnozashahriyor@gmail.com

ORCID ID: 0009-0008-5422-9915

Iqtibos uchun: Rustamova, D.A. 2022. “Alisher Navoiy devonlarining Turkiston va boshqa hududlardagi toshbosma nusxalari”. *Oltin bitiglar* 3: 59–77.

tarkibi devon tuzish qoidasiga muvofiq bo'lsa ham, lekin ular bir-biridan ma'lum darajada tarkibining har xilligi bilan farq qiladi", deydi. Xususan, Hamid Sulaymon aniqlagan "Xazoyin-ul-maoniy" nashri bilan solishtirganda "G'aroyib-us-sig'ar"dagi g'azallar 641ta (aslida, har to'rt devonda g'azallar 650tadan o'rin olganligi bizga ma'lum), ruboiy esa 126ta (133ta bo'lishi lozim), "Navodir-ushshabob" devonida 634ta g'azal, qit'a 21ta (50ta bo'lishi lozim), "Badoye'-ul-vasat"da 637ta g'azal, qit'a 43ta (60ta bo'lishi lozim), mustazod va tuyuq (yo'q), "Favoyid-ul-kibar" 610ta g'azal, fard 82ta (86ta bo'lishi lozim) kabi farqlanishlarni kuzatadi [Махмудова 1979, 140]. Ammo shunga qaramay, ushbu devon Navoiy asarlari ichidagi eng nodir nusxa sifatida qadrlidir.

Alisher Navoiy devonlari nashrlari

Matnshunos olim H.Sulaymon ushbu davr manbalariga nisbatan "shoirning toshbosmada nashr qilingan asarlari ichida eng ko'pi "Xazoyin-ul-maoniy" she'rlaridan tuzilgan turli hajm va tartibdagi kompilyativ devonlardir", deya ta'rif beradi [Навоий 1963, 32]. Albatta, Xivada chop etilgan dastlabki devon bu ta'rifdan mustasnodir. Zero, "kompilyativ" ("turli manbalardan yig'ilgan" ma'nosini anglatadi) atamasini bu nashrga nisbatan qo'llash joiz emas. Uni ko'proq terma devonlarga nisbatan ishlatish mumkin.

Asosiy e'tiborini mumtoz namunalar va o'z davri lirik asarlarini chop qilishga qaratgan Xiva toshbosmasi "Badoye'-ul-vasat" devonini 1300/1882-yili alohida holda kitobxonalarga taqdim qilgan. Matnshunos M.Hakimov ushbu devon ham Muhammad Rahimxon II farmoni bilan Muhammadniyoz ibn Oxund Komil Xorazmiy tomonidan nashrga tayyorlangani, ammo kotibi ko'rsatilmagani haqida ma'lumot beradi [Ҳақимов 1991, 41]. Bundan tashqari, ayni yilda xattoti noma'lum terma devon ham chop etilgan.

Toshkent Turkistonning Alisher Navoiy devonlari eng ko'p chop etilgan markaziy hududlaridan hisoblangan. Bir tomondan, bu yerda bosmaxonalar ko'p bo'lgani, ikkinchi tomondan, bunda asosan o'zbek tilidagi asarlar nashr etilishiga e'tibor berilgani bilan bog'liq. 1889-yili Furqat "Laxtin" bosmaxonasi bilan tanishadi va bu haqida "Turkiston viloyatining gazetisi"da ma'lumot beradi. Muhim jihati, Laxtin Navoiy devonlarini nashr ettirgan Toshkentdagi dastlabki bosmaxonalardandir. Unda hijriy 1334/1884-yili "Amir Alisher Navoiy navvarallohu marqadahu devonlari" Sankt-Peterburgning 1884-yil 14-dekabrdagi 745-raqamli ruxsatnomasi

bilan nashr etilgan. 288 betdan iborat devon Shohmurod Mullo Shohne'mat o'g'li tomonidan ko'chirilib, Rahimxo'ja eshon ibn Alixo'ja eshon noshirligida chop etilgan. "Laxtin"da Navoiy devonining ayni kotib va noshir hamkorligidagi 1888-yili ham chop etilgan nusxasi ham mavjud.

Navoiy devonlarining Turkiston va undan tashqaridagi hududlarda nashr etilishi va yoyilishi bir-biriga bog'liq kechgan. Xususan, 1891-yili S.I.Laxtin matbaasi qarz tufayli aka-uka Kamenskiylar qo'liga o'tadi. Shu bois shoirning keyingi devonlari Kamenskiylar matbaasida chop etilgan. R. Mahmudova tadqiqotida ushbu bosmaxonada ikki marta (1893–1894) chop etilgan deb yozsa [Махмудова 1979, 64], B. Qosimxonov Navoiy devonlarining uch tavsifi (barchasi 1893-yil)ni keltirgan. Ular: "Amir Alisher Navoiy navvarallohu marqadahu devonlari", "Amir Alisher Navoiy devonlari", "Devoni Amir Alisher mullaqab bi-Navoiy" deb nomlangan intixob devonlardir. Shuni aytish joizki, ba'zi manbalarda ushbu nusxalar "Badoye' ul-vasat" devoni deb berilgan, aslida esa terma devon. Sababi boshlanma g'azallar va tugallanma baytlarning hamda aksariyat she'rlar shu devondan olinganligi tavsif qiluvchida shunday taassurot uyg'otgan [Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyida saqlanayotgan toshbosmalar katalogi 2020, 20].

Aka-uka Kamenskiylar 1899-yili bosmaxonani V.M.Ilinga sotib yuboradilar. Bunga qadar Ilin 1896-yili uncha katta bo'lmagan bosmaxonaga ega bo'lgan. Matbaaning kengayishi bilan kitoblar turi ham oshib, "Amir Navoiy" (1318/1900), "Navoiy" (1319/1901), "Devoni mavlono Amir Alisher" (1324/1906), "Amir Alisher Navoiy" (1324/1906) devonlari shu yerda chop etilgan. R. Mahmudovanning xabar berishicha, bu matbaa Navoiy devonlarini sakkiz marta chiqarishga muvassar bo'lgan. Olima ularning 1900, 1903, 1906-yillardagi nashrlarini nisbatan to'liqroq, deb hisoblaydi [Махмудов 1979, 63].

Toshkentda joylashgan Breydenbax litografiyasida esa Navoiy devoni 1897–1898-yillari to'rt marta, "Turkiston harbiy okrugi shtabi" matbaasida ikki marta, Yakovlevda 1908-yili bir marta hamda "Turkiston kuryeri" gazetasi matbaasida Mirza Ahmad Mirza Karim o'g'li noshirligida 1334/1915-yili 70 sahifadan iborat kichik hajmli "Amir Alisher Navoiy" devoni nashr qilingan.

Samarqanddagi Demurov matbaasida noshir Solihxo'ja Buxoriy tashabbusi bilan 1322/1904-yili Navoiy devoni nashr etildi. 1910-yili esa Qori Abdulrauf noshirligida kotib Sayid Abdussalom Mahdum Samarqandiy xati bilan shoir devonining yana bir nusxasi

chop qilingan. Samarqanddagi dastlabki nashr she'rlar miqdori va janrlar xilma-xilligi bilan keyingi nashrdan to'liqroqdir. Aytish joizki, bu matbaa O'rta Osiyodagi bir necha rangli mahsulot bosa oladigan yirik yagona bosmaxona bo'lgan.

Yangi Buxorodagi Levin va Kogon matbaalarida 1910-1913-yillari shoir lirikasi to'rt marta nashr etilgan. Xususan, Mullo Sayidxo'ja noshirligi va Mulla Muhammad Usmon kotibligida Kogon toshbosmasida "Mavlono Amir Navoiy" devoni Buxoro ahliga yetib borgan.

Qo'qonda 1902-yili "G'aroyib us-sig'ar" devoni Vayner bosmaxonasida chop etilgan. Bu hududda toshbosma asarlar boshqalariga nisbatan kam. Ammo Qo'qon xoni Muhammadalixon topshirig'i bilan "Xazoyin ul-maoniy" 1254/1838-1839-yillarda 300 nusxada ko'chirilgani ma'lum. Shu bois bu davrda Qo'qonni Navoiy devonlari eng ko'p kitobat qilingan hudud deb ko'rsatish mumkin.

Shoir lirikasi bu davrda asosan terma devon tuzilishida chop qilingan. Albatta, Xiva matbaasi nusxasi bundan mustasno. Intixob devonlarning nashr etilishiga esa bir qancha omillar sabab bo'lgan. Birinchidan, matbaachilik bilan shug'ullanuvchi kishilar o'z davrining ziyoli qatlami edi. Ular xalq qiziqishlari, ehtiyojiga qarab, xossatan, moddiy manfaatdorlikni ham ko'zlab kitoblar chop qilishgan. Lirik asarlar nasriy kitoblarga nisbatan oson va tez o'qiladi. Qolaversa, "Xazoyin-ul-maoniy"ning to'rt kitobdan iborat to'liq nusxasini nashr qilish katta xarajatni talab etardi. Moddiy tomondan qiynalib, tez-tez yopilib turadigan matbaalarga bu qiyinchilik tug'dirardi. Ikkinchidan, terma devonlarga xalq tomonidan sevib o'qiladigan, qo'shiq qilib kuylanadigan she'rlarning kiritilishi kitoblarning kengroq yoyilishiga sabab bo'lardi. Buni toshbosma devonlar mundarijasi bilan tanishish orqali bilish mumkin.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkiston hududida 70 dan ortiq kotib (25 kotib Navoiy asarlarini ko'chirganligi ma'lum), 80 dan ziyod noshir va bir qancha kitob savdogarlari bilan birgalikda davr ehtiyojidan kelib chiqib, kitoblar nashr qilishgan. Bu, albatta, Navoiy devonlarini nashr etishda ham ana shu inson omillari ishtirok etganligini inobatga olish lozimligini anglatadi.

Xususan, matnshunos M.Hakimov Navoiy asarlarini ko'chirgan xattotlar faoliyatini o'rganar ekan, aynan 1888-1916-yillari "Xazoyin ul-maoniy"dan tanlab olingan terma devonlar 40 martadan ortiq nashr qilinganligi haqida xabar berib, shunday yozadi: "Navoiy terma devonlarining mana shu o'nlab toshbosma nusxalari mavjud eski usul maktablarida hamda yangi usul maktablarida ilmi adab

(adabiyot)dan darslik vazifasini ham bajargan". Olimning ushbu xulosasi shoir terma devonlari ahamiyatining nechog'li baland ekanligini ko'rsatadi. Zero, darsliklar boshqa toshbosma kitoblarga nisbatan ko'proq nashr etilgan bo'lishi, natijada kengroq tarqalganligi oydinlashadi. Albatta, ularning barchasini terma devon talablariga to'la amal qilib tayyorlangan deb ham bo'lmaydi.

"G'ulom Hasan Orifjonov" matbaasida chop etilgan Navoiy toshbosma devonlari

Turkistonda milliy matbaa va noshirlarning paydo bo'lishi mahalliy kitoblarning nashr qilinishiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. XIX asrning 90-yillarida marg'ilonlik Azimxo'ja, toshkentlik Esonboy Husaynboyev kabi ziyolilar litografiya tashkil etgan, noshirlik faoliyatini olib borgan ilk mahalliy vakillar edi. Xususiyl matbaa ochmoqchi bo'lgan mahalliy kishi chor hukumatining senzurasidan ruxsatnoma olishda bir qancha muammolarga duch kelardi. Shunga qaramay, o'sha yillari mahalliy matbaachilar soni oshib boravergan. Zero, bu paytda hudud aholisining asosiy qismi, ya'ni 98 foizi mahalliy millat vakillaridan iborat edi.

Dastlabki faoliyatini sahhoflikdan boshlagan G'ulom Hasan Orifjonov matbaachilik va noshirlik sohasida nafaqat Toshkent yoki Turkistonda, balki O'rta Osiyo hududida ham muhim o'ringa ega bo'lgan. Orifjonov litografiyasining qachon tashkil etilganligi haqida turli qarashlar bor. R.Mahmudova bosmaxona ochilishining aynan yilini keltirmay, XX asr boshlarida deya umumiy ma'lumot bergan [Махмудов 1979, 26]. A.Boboxonov esa "XIX asrning ikkinchi yarmi oxirlarida ish boshlagan" deb yozadi [Бобохонов 1979, 67]. A.Mirzoraximov o'z tadqiqotida "Al-Kofiya ma'a fiqh" asari 1897-yili ushbu matbaada chop etilganini keltirib, shu yili toshbosmaxonaga asos solinganini dalillaydi [Мирзорахимов 2009, 47]. Bosmaxona "G'ulomiya", "Orifjonov", "G'.H.Orifjonov" nomlari bilan kitoblarni 1923-yilga qadar nashr etib turgan. Matbaaning o'ziga xosligi unda xalq og'zaki ijodi namunalari, mumtoz badiiy asarlar va diniy adabiyotlarning yuzdan ortig'i chop qilingani edi. Bu bilan Orifjonov milliy matbaachilik tarixida jiddiy o'rin tutgan, mahalliy kitoblarni targ'ib qilishda fidoyilik ko'rsatgan hamda o'zbek tilidagi kitoblar salmog'ining oshishiga katta hissa qo'shgan. Birgina Alisher Navoiy asarlarining o'n martadan oshiq nashr qilinganligi korxona faoliyatining ko'lamini ko'rsatib turibdi [Абдуазизова 2000, 31]. B.Qosimxonov tuzgan Alisher Navoiy asarlarining toshbosma nashrlari tavsifida esa to'qqiz marta deb ma'lumot beriladi

[Қосимхонов 1988, 4].

Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi fondida G'ulom Hasan Orifjonov matbaasida chop etilgan toshbosma kitoblar ham o'rin olgan. Fondga saqlanayotgan Navoiy devonlarining 5 nusxasi shu matbaaga tegishli.

Ularning nisbatan dastlabkisi hazrat Navoiy she'rlaridan tashkil topgan 944-raqamli toshbosma devondir. Asarga مولانا امير نواى – “Mavloni Amir Navoiy” deb unvon berilgan. Kitob “Kimning qalbida ginasi bo'lsa, unda din bo'lmaydi” ma'nosidagi hadis bilan boshlangan. Unvon doira shaklidagi moychechak gulli naqshlar ichida joylashtirilgan, doira yo'nalishi bo'ylab esa quyidagi ma'lumot keladi:

در ماه عشو ۲۱ با يهتمام ملا قوام الدين قارى ملا موسى قارى نينک اوغلي نينک .
خراجاتی برلا باسمای بولدی در ۷۲۳۱ سنا.

Matndan ma'lum bo'ladiki, kitob hijriy 1327/1909-yilning ashuro oyi 12-sanasida noshir Mulla Qavomiddin Qori Mulla Muso Qori o'g'li sa'y-harakati bilan bosmaga berilgan. Noshir devonni o'sha davrning faol matbaa korxonasi غلامی الحسنی – G'ulomi al-Hasaniyda chop qildirgan. Kitobning so'nggi 118-sahifasida qisqa xotima mavjud: تمت الكتاب بعون الملك الوهاب. الراقيم ملا يو سوجان بين ملا . ذاكرجان مرحوم. Asar ko'chiruvchisiga “marhum” deb izoh berilganidan ayon bo'ladiki, kotib Mulla Yusufjon ibn Mulla Zokirjon kitob chop etilguniga qadar vafot etgan.

Devon 169ta g'azal (2-89-betlar), soqiynoma (asli tarji'band) (90-96-betlar), maviza (asli tarji'band) (97-103-betlar), 2ta mustazod (104-bet) 3ta qit'a (105-bet), 75ta ruboiy (106-118-betlar)ni qamrab olgan.

Kitob muqovasi qattiq kartondan bo'lib, oq fonga qizil rangda naqsh bosilgan. Jami 118 sahifadan iborat. O'lchami: 13,5x22,5 sm.

Ushbu devon basmaladan so'ng “G'aroyib us-sig'ar”ning kirish g'azali “Ashraquat...” bilan boshlangan. Ayni shu devonning 119-ruboiysi esa asarga yakun yasagan:

آخر دم عمر ایتسا شتاب ایساقی
توتغیل مینکا آنچا می ناب ایساقی
کم حشردا مست اولسا خراب ایساقی
تا انکلامای ایتسالر عذاب ایساقی.

Keyingi Navoiy lirikasidan tanlab olingan she'rlardan tashkil topgan امير نواى – “Amir Navoiy” devoni ham Davlat adabiyot muzeyi ekspozitsiya qismida E.22-raqami bilan saqlanadi. Unda 168ta g'azal (2-90-betlar), soqiynoma (asli tarji'band) (90-96-betlar), ma'viza

(97–103-betlar), 2ta mustahzod (103–105-betlar), 3ta ruboiyot (asli qit'a) (105–106-betlar), yana 75ta ruboiy (106–120-betgacha) o'rin olgan.

Asosiy matn 2-sahifadan basmaladan so'ng "Ashraquat..." g'azali bilan boshlanib, "G'aroyib us-sig'ar"dagi 119-ruboiy bilan tugaydi.

Adabiyot muzeyi toshbosma asarlar katalogida kitob "Alisher Navoiy "G'aroyib us-sig'ar" g'azallaridan jamlangan terma devon" deb berilgan [Toshbosma asarlar katalogi 2020]. "Amir Navoiy"ning tugallanish va boshlanish she'rlari aynan shu devondan olinganligi bois shunday ma'lumot berilgan ko'rinadi. Aslida esa, unda "Xazoyin-ul-maoniy"ning to'rt devonidagi she'rlar tanlab olingan.

Devon *عبد السلام ابن ملا عبد الرحمن* – Abdussalom ibn Mulla Abdurahmon tomonidan ko'chirilgan. Ammo homiy yoki noshir haqida biror ma'lumot berilmagan. Kitob Toshkentdagi *غلامی* – "G'ulomiya" matbaasida hijriy 1332/1913-yili chop etilgan.

Yashil fonda naqshlar bilan bezalgan qattiq karton muqova ichiga Hofiz devonidan bir sahifa yopishtirilgan. Kitob jami 120 sahifani tashkil qiladi. O'lchami: 13,5x23 sm.

Ta'kidlash lozimki, 944- va E. 22-raqamli devonlardagi she'rlar hajmi jihatdan bir-biriga o'xshasa-da, g'azallar mundariyasi jiddiy farqlanadi. Ba'zi o'rinlarda rasmiy devonlarga kirmagan g'azallar ham uchraydi. Bunda har ikki kotibning badiiy didi aks etgan. Ammo kichik janrlar haqida so'z ketganda, bir jihat e'tiborni tortadi. 944-raqamli toshbosmaning 73- va E. 22 devonining 71-ruboiysi Zahiriddin Muhammad Bobur qalamiga mansub "Yod etmas emish kishini g'urbatda kishi" (toshbosmada "g'urbatda" so'zi "mehnatda" bilan almashgan) misralari bilan boshlanuvchi to'rtligidir. Devonlarning davr jihatidan avvalgisi, albatta, 944-raqamli toshbosma kitob. Demak, xattot Yusufjon Zokirjon o'g'li Bobur ruboiysini o'zi ko'chirgan terma devoniga kiritgan. Ikkinchi kotib esa undan nusxa olgan. Bu kotibning Navoiyga tegishli asarlar haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lmaganidan, yoxud devon tuzishda foydalangan manbasida shunday berilganligi, yoinki misradan oldin kelayotgan Navoiy ruboiysiga juda yaqin yozilgani bois kotibning kuchli subyektiv xohishiga ko'ra Bobur she'ridan mantiqiy davom sifatida foydalangan deyish mumkin. Undan oldingi to'rtlik esa mana bunday:

*Yo koshifi asrori nihon bo'lsa kishi,
Halloli rumuzi osmon bo'lsa kishi,*

*Yo oshiqi zori notavon bo'lsa kishi,
Devona-vu rasvoyi jahon bo'lsa kishi.*

Keyingi Bobur ruboiysi:

*Yod etmas emish kishini mehnatda kishi,
Shod etmas emish ko'ngulni g'urbatda kishi,
Ko'nglum bu g'ariblikda shod o'lmadi oh,
G'urbatda sevinmas emish, albatta, kishi.*

Har ikki ruboiyning faqat radifigina o'xshash bo'lmay, ma'nosi, ohangi ham bir-biriga uyg'undir. Bizningcha, shu bois kotib Bobur misralarini savqi tabiiy bilan Navoiy devoniga kiritib yuborgan.

Sharq kitobatchiligida XVIII asrdan kulliyot tuzish an'ana tusiga kirgan bo'lsa-da, XX asr kulliyotlarida mukammallik yetishmaydi. Xususan, Alisher Navoiy toshbosma devonlari orasida "Kulliyot" deb atalganlari ham bor. Ammo terma devon tuzilishidagi bunday to'plamlar "Xazoyin-ul-maoniy"dagi she'rlarni ham to'liq jamlamagan. Shunday asarlardan biri – 219-raqamli کلیات دیوان امیر نوایی "Kulliyoti devoni Amiri Navoiy"dir. Kitob hijriy 1333/1914-yili ملا صدیق جواجه خجندی – Mulla Siddiqxo'ja Xo'jandiy homiyligi va noshirligida nashr etilgan. Devonning so'nggi sahifasidagi ma'lumotlarga ko'ra, kotib ملا يولداش – Mullo Yo'ldosh tomonidan ko'chirilgan.

Terma devon 265ta g'azal (2–121-betlar), 35ta ta ruboiy (121–127-betlar), 2ta tuyuq (123–124-betlar), 3ta muxammas (128–131-betlar), soqiynoma (asli tarji'band) (132–137-betlar), ma'viza (137–141-betlar), mustazod (141-bet), 3ta qit'a (142-bet) kabi she'rlardan tarkib topgan.

Devonni "G'aroyib us-sig'ar"ning ilk g'azali boshlab beradi (2-bet):

اسرقت من عكسى شمس الكاسى انوار الهدا
يار عكسين ميذا كور ديب جامدين چيقتى صدا.

Kitob oxirida esa xuddi shu devonning fano sharbatı bobidagi 3-qit'asi berilgan:

فانى مطلق اولماين سالک
انکا يوقتور اميد مقصد کل
قرا تفر اغی سینماين قطره
اندين امکانی يوق آچيلماق کل.

Matn nasta'liq xatida ikki ustunli jadval ichiga va 32-bet-gacha hoshiyada ham joylashtirilgan. G'azallar maqta'lari ikki ustun

orasiga ajratib yozilgan. Kolofon 1-sahifa markazida doira o'rtasida berilib, atrofi gumbazsimon naqshlar bilan bezalgan.

Toshbosma muqovasi ustiga qora rangli shildiroq qog'o'z qoplangan qattiq kartondan tayyorlangan. Kitob 142 sahifadan iborat. O'lchami: 17x26,5sm.

Muzey fondida "Kulliyot" nomi bilan atalgan yana bir devon 220-raqam ostida saqlanadi. Har Ikki devonning ham muqovasi va o'lchami bir xil, ammo matn tuzilishi hamda kotib-u noshirlari bilan jiddiy farqlanishga ega.

Toshbosma asar کلیات دیوان امیر نوای "Kulliyoti devoni Amir Alisher Navoiy" deb nomlangan. Devonning ushbu nusxasi kotib ملا اوتب - Mullo O'tab tomonidan tayyorlanib, hijriy 1334 (milodiy 1915) yili chop etilgan. Tarkibiga ko'ra 317 g'azal (2112-betlar), tarji'band (113-118-betlar) soqiynoma (118-120-betlar), masnaviy (120-128-betlar), tarji'band (128-131-betlar), soqiynoma (131-136-betlar), 12 ruboiy (136-38-betlar), tuyuq (138-bet) yana 23 ruboiy (139-142-betlar), 2 muqattaot (qit'a) (142-bet), 8 muhtamalot (tuyuq) (142-bet), 3 mufradot (143-bet)ni tashkil qiladi. Matn jadval ichiga ikki ustunda va hoshiyada qiyalatib bitilgan. Ba'zi sahifalarda poygir qo'yilgan. 1 a varaqdagi kitob unvoni va matbaa haqidagi ma'lumotlar kvadrat ichida, atrofi gulli naqshlar bilan bezalgan.

Noshiri ملا تیمور خواجا بین حاجی محمد خجندی Mulla Temurxo'ja ibn Hoji Muhammad Xo'jandiy.

Kitob muqovasi qora rangli qattiq kartondan. 143 sahifadan iborat. O'lchami 16,5 x26 sm.

Muqovadan keyingi sahifada bosma harflarda "Литография Гуламъ Хасанъ Арифджанова. Стар. Ташкент" deb yozilgan.

Ushbu devon ham "G'aroyib us-sig'ar"ning ilk g'azali bilan boshlangan. "Favoyid ul-kibar"ning ikkinchi fardi esa kitobni xulosalagan (143-bet):

نبی شرعاً تا بمقام استقامت
ایرور سالیکی کا مشکل راک کرامت.

Har ikki kulliyotga homiylik qilgan noshir aka-ukalar Mulla Siddiqxo'ja Xo'jandiy va Mulla Temurxo'ja ibn Hoji Muhammad Xo'jandiy Navoiy devonlarini bir necha marta nashr etiganlar. Xususan, matbaa noziri, noshir va kitob savdogari Siddiq Xo'jandiy O'rta Osiyo, Hindiston va Turkistonda o'z faoliyatini olib borish bilan birga, Istanbulda Sayyid Mahmudbek matbaasi bilan hamkorlikda hijriy 1319/milodiy 1901-yili Amir Navoiy devonini chop qilgan [Navoiy Alisher. O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot

muzeyi fondi. 237-raqamli toshbosma, 223].

Adabiyotshunos R. Mahmudova Alisher Navoiy devonlari-ning “G‘ulomiya” toshbosmasidagi boshqa nashlardan mukammalroq deya 1915-yildagi nashrni ko‘rsatadi [Mahmudova 1979, 64]. Chindan ham, Navoiy toshbosma asarlari ichida 220-raqamli devon janrlar sonining boshqa devonlarga nisbatan ko‘proqligi, xushxatligi bilan ajralib turadi.

Terma devon tuzilishidagi Alisher Navoiy asarlarining yana biri fondning 18-raqam ostida saqlanuvchi امير نواى – “Amir Navoiy” toshbosma manbasidir. Mazkur nusxa hijriy 1333/1914-yili Toshkentda G‘ulomiya matbaasida chop etilgan.

Noshiri: ملا زفر شكور محمد اوغلى – Mulla Zafar Shukurmuhammad o‘g‘li.

Devon yakunida kotib ملا ارتوق – Mulla Ortuq ekanligi bitilgan. Kitobning bir necha o‘rnida unga egalik qilgan shaxs ملا عبد الوهاب جان – Mulla Abdulvahobjonning ismi eslatilgan.

Ushbu nuxsada boshqa toshbosma devonlardan ko‘ra she‘rlar miqdori kam. 121ta g‘azal (2–66-betlar), soqiynoma (asli tarji‘band) (66–72-betlar), maviza (asli tarji‘band) (73–80-betlar), 2ta mustazod (80–81-betlar), 3ta ruboiy (asli qit‘a) (81-bet), 75ta ruboiy (82–96-betlar) berilgan. Matn ikki ustunga joylashtirilib, nasta‘liq xatida ko‘chirilgan.

Muqova qattiq karton ustiga naqshli bezaklar berilgan yashil yupqa qog‘oz yopishtirib tayyorlangan. O‘lchami: 13,5x23 sm.

Devon basmaladan so‘ng, “G‘aroyib-us-sig‘ar”ning mashhur 1-g‘azali bilan boshlangan. Tugallanmada esa shu devondagi 119-ruboiy xulosa yasagan. Bu tartib 944- va E. 22-raqamli toshbosmalar bilan o‘xshash. Ammo hajm jihatidan 18-raqamli devon ixchamlik kasb etgan.

“G‘ulomiya” matbaasining texnik imkoniyati boshqa matbaalarga qaraganda ancha yuqori bo‘lgan deb qaraladi. M.Rustamov va R.Mahmudova tadqiqotlarida yozilishicha, har bir kitob o‘rta hisobda 2000-3000 tirajda nashr etilgan [Rustamov 1968, 32; Mahmudova 1979, 36]. Ammo matnshunos M. Hakimov: “Toshbosmada bosilgan har bir nashrning tiraji (adadi) 500-600 nusxadan oshmagan. Kamdan-kam hollardagina bir nashrning adadi 1000 nusxaga borgan. Xattot tomonidan yozilib toshqolipga o‘tkazilgan matndan muayyan nusxa (ko‘pincha 500-600 atrofida) olingach, matn siyqalanib o‘cha boshlagan. Natijada xattot o‘sha nashr matnini yangidan yozib bergan”, – deb yozadi [Hakimov 1991, 43]. N. Abduazizovanning mana bu ma’lumotlari ham o‘rinli:

“Statistik ma’lumotlarga qaraganda, 1913-yili kitob nashri bor-yo’g’i 56 nusxani, shuningdek, o’zbek tilida 33 nusxani tashkil etardi, xolos. Ularning umumiy tiraji 100 ming nusxani, o’zbek tilidagisi atigi 8 ming nusxani tashkil qilar edi” [Abduazizova 2000, 31] 33 turdagi kitobning o’rta hisobda 200-300 nusxadan chiqishi 8 ming nusxani tashkil qiladigan bo’lsa, toshbosmalar 2000-3000 nusxada nashr etilmaganligi ma’lum bo’ladi. Bu M.Hakimov qarashlariga asos borligini ko’rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, “G’ulomiya” Navoiy asarlarini eng ko’p nashr qilgan, shuning bilan uning targ’ibiga hissa qo’shgan milliy matbaadir. Garchi devonlarda janrlar nomlanishi va matn bilan bog’liq ba’zi xatoliklarga yo’l qo’yilgan bo’lsa-da, Navoiy asarlariga qayta-qayta murojaat etilishining o’ziyoq matbaachi, noshir va xattotlarning, qolaversa, mahalliy aholi ehtiyojini ko’rsatib turibdi.

Navoiy devonining Istanbul toshbosma nusxasi

Alisher Navoiy lirik merosi jamlangan toshbosma kitoblar ichida Istanbulning ikki matbaasi – Orif Afandi va Sayyid Mahmudbekda chop etilgan bir nechta devonlar ham mavjud. Davlat adabiyot muzeyida Sayyid Mahmudbek matbaasida nashr qilingan ikki terma devon saqlanadi. Ulardan biri 237-raqamdan o’rin olgan toshbosma kitob دیون میر علی شیر نوائی (“Mir Alisher Navoiy devoni”) deb nomlangan. Asar 1319/1901-yili chop etilgan. Terma devon tuzilishidagi ushbu manba 439ta g’azal (2–198-b.), tarji’band (199–204-betlar), soqiynoma (205–207-betlar), 6ta dar bayoni qismat, ruboiy (207–208-betlar), masnaviy (208–210-betlar), tarji’band (210–218-betlar), 5ta muqattaot (218–219-betlar), 10ta muhtamalot (219–221), 7ta mufradot (221–222-betlar), so’nggi 223-sahifada kotibning xotimasi bilan tugallangan.

Devon basmaladan so’ng “Badoye’ ul-vasat”ning ilk g’azali bilan boshlangan (2-bet):

ای نوبهار عارضینک صبیغه جانپرور هوا
اندین گل و بلبل تاپیب یوز برگ برلا مینگ نوا

Tugallanishi (222-bet) fard:

کیشی عیبین یوزیگا قیلما یظهار
تاءمل عیلا اوذ عیبینگنی ذینهار

She’rlar ravon va yirik nasta’liq xatida kotib عبدالصمر تبریزی
– Abdussamad Tabriziy tomonidan ko’chirilgan. Kitob sariq va pushtirangli fabrika qog’ozida chop qilingan. Lirik asarlar ikki ustunda ramkaga olingan. Ustun tepasida sahifa raqami ko’rsatilgan

bo'lsa-da, ostida poygir ham qo'yilgan. Devonning barcha sahifalari mavjud.

Kitob sarvarag'ida uch qator chizilgan islamiy naqshlar ichiga kotib tomonidan ishning xayrli yakunini tilab duo yozib qo'yilgan:

بعون صناع مكيين ومكان و فضل خلاق زمين و اسمان

(*Bi'avni sina'i makin va makon va fazl xollaqu zamin va osmon*)

So'ng *deya* Istanbul *ba'jzt* معارف نصارت جليل حضرت سلطان جهان *maorif* nazoratidan o'tganligi haqida ma'lumot beriladi. Ikkinchi qatorda unvon – *ديون* – *Mir Alisher Navoiy devoni*) *صالح* خوجه بخارى uning ostida esa kitob noshiri, aniqroq, tojiri kutub – *Solihxo'ja Buxoriy* va *Islombuldagi Mahmudbek* matbaasida nashr qilingani eslatib o'tilgan.

Kitob muqovasi qattiq karton ustiga binafsha rangli naqsh va bezaklarsiz yupqa qog'oz qoplama bilan tayyorlangan. *Bichimi* – 17,5x26,5 sm. Umumiy 223 sahifadan iborat.

Istanbuldagi Sayyid Mahmudbek matbaasida nashr etilgan yana bir devon esa *ديوانى امير نوايى* – “Amir Navoiy devoni” deb nomlangan. Asar 248-inv. raqam ostida saqlanadi. Ushbu kitob ham hijriy 1319-, milodiy 1901-yili chop qilingan. She'rlar ketma-ketligidan bilish mumkinki, bu ham terma devonlarning biri. Unda g'azallar soni 392ta (2–181-betlar). Tarji'bandlar birin-ketin emas, boshqa janrlardan keyin ikki o'rinda kelgan (181–187; 198–202-betlar). Soqiynoma (188–189-betlar), qismat bayonida (190-bet), 3ta ruboiy (190-bet), masnaviy (191–198-betlar), 7ta ruboiy (202-bet), 8ta muhtamalot (204–205-betlar), mufradot (205–206-betlar)dan so'ng kolofon matni o'rin olgan.

Devonni “G'aroyib us-sig'ar”ning ochqich g'azali boshlab bergan (2-bet):

اسرقت من عكسى شمس الكاسى انوار الهدا
يار عكسين ميذا كور ديب جامدين چيقتى صدا

Tugallanishi esa 237-raqamli toshbosma devondagidek “Favoyid-ul-kibar”dagi 30-fard bilan yakunlangan.

Ushbu devon ham nasta'liq xatida ko'chirilgan. Chop etishda pushti, sariq, havorang fabrika qog'ozidan foydalanilgan. She'rlar ikki ustunli jadval ichida tartib bilan joylashtirilgan. Kitobning ba'zi sahifalari ko'chgan, ammo matnda saktalik yo'q.

Noshiri: *حاحى محمد صديق* – Hoji Muhammad Siddiq Xo'jandiy.

Asar ko'chiruvchisi: *محمد صديق افغان قندهارى* – Muhammad

Sodiq Afg'on Qandahoriy.

Muqova qattiq kartondan, yuzi yashil rangli naqshlar bilan bezatilgan. Kitob 207 sahifani tashkil qiladi. Bichimi –15,5x24 sm.

Bu ikki devon tuzilishi jihatidan farqlansa-da, ularni birlashtirib turadigan ikki muhim jihat bor, bular – bir matbaada chop etilgani va deyarli bir xil kolofonga egaligidir. Albatta, har ikki kitobning aynan bir matbaada chop etilishida g'ayrioddiylik yo'q. Ammo matbaachilikning Turkiston hududida 1870-yillari kirib kelganini hisobga olsak, bu yerda 1901-yillari kitob nashr qilish unchalik katta muammo tug'dirmasdi. Shunday ekan, noshirlarning kitoblarni Istanbulda chop etishlarida va bu devonlarda qanday farqli tomonlar borligi haqida fikr yuritishni joiz deb topdik.

Mahmudbek matbaasi 1872–1873-yillarda Istanbulda zamonasining ziyoli vakili Mahmudbey tomonidan xususiy bosmaxona o'laroq tashkil etilgan. Usmonli davlatida ushbu matbaaning alohida o'rni bo'lgan. Unda XIX–XX asrlarda madaniyat va ta'lim sohalariga oid 2017 turdagi kitob, 63ta jurnal va gazetalar chop etilgan. O'z o'rnida vazirlik maqomida bo'lgan Maorif nazorati matbaada chop etilayotgan har bir manbani tekshirib turgan. Buni biz yuqorida tavsifini keltirgan har ikki devonning 1-sahifasidagi nazoratdan o'tganligi haqidagi ma'lumotdan ham bilish mumkin. Ushbu nufuzga ega bo'lgan matbaada chop qilingan Navoiy devonlarini kitobat san'atining go'zal namunasi va sifatli qog'ozdan foydalanilgan nashr deb baholash qiyin. Bizningcha, Navoiy asarlarini kengroq yoyish bilan birgalikda ularning sotuvdagi ahvolini yaxshilash uchun ham aynan Mahmudbek matbaasi tanlangan. Zero, 1890-yillari bu bosmaxona o'z kitob do'konini ochgan. Bugungi til bilan aytganda, unda kitob savdosi marketingi yaxshi yo'lga qo'yilgan edi.

Navoiy asarlarining toshbosma nashrlari tavsifini keltirgan B. Qosimxonov Istanbulda chop qilingan devonlarning noshirlari Hoji Muhammad Siddiq Xo'jandiy va Solih xo'ja Buxoriylarni ham keltiradi [Қосимхонов 23–24]. Albatta, kitob tayyorlashda sa'y-harakat ko'rsatgan, uni moddiy ta'minotini amalga oshirgan odamni noshir deyish joiz. Ammo har ikki manbaning 1-betida ular تاجر كتب – “tojiri kutub”, ya'ni “kitob savdosi bilan shug'ullanuvchi shaxs” deya ko'rsatilgan. Bizningcha, kitob savdogarlari devonlarni Istanbulda nashr qilinishida ko'proq uning savdo imkoniyatidan manfaatdor bo'lishgan.

Solihxo'ja Buxoriy 1904-yili Navoiy devoniga yana murojaat qilgan. Bu safar kitob Samarqanddagi Demurov matbaasida chop etilgan.

Istanbuldagi devonlar tuzilishi, mavzu ko'lamini jihatidan Turkistonda nashr qilingan terma devonlardan jiddiy farqlanmaydi. Janrlarni nomlashda kotib tomonidan ayrim xatoliklarga yo'l qo'yilgan. 237-raqamli devonning dastlab "Dar bayoni qismat" deb kelgan she'rni mantiqan qit'a janrining shunday nomlanishi deyish mumkin. Ammo ruboiy sarlavhasi ostida kelgan to'rtliklar ham qit'alardir. Aslida, ularning qofiyalanish tarzidanoq ruboiy janriga taalluqli emasligi (a-a-b-a tarzida qofiyalanmaganligi) anglashiladi. Mana ulardan dastlabkisi:

<p><i>Muhammad arabiy barmog'i ishorat ila Sipehr xonida oy qursin ul sifat oson. Ikki oyirdiki, bir nonni xoni ichra xalil, Aningdek ikki ushatmoq emasturur oson. ("Favoyid-ul-kibar" 2-qit'a)</i></p>	<p>محمد عربی بarmaqi یشارت ایلا سپهر خوانیدین ای قرصین اول صفت آسان ایکی ایردکی بر ناننی خوانی ایچرا خلیل انینگدیک ایکی اوشاتماق ایمسدورور آسان.</p>
--	--

Abdusamad Tabriziy kotibligidagi ushbu علی شیر دیون میر عبدوساماد Tabriziy kotibligidagi ushbu "Mir Alisher Navoiy devoni"dan boshqa asarni uchratmadik. M. Hakimovning "Navoiy asarlarini ko'chirgan xattotlar" kitobida ham faqat shu devon haqida, 248-raqamli devonni ko'chirgan Muhammad Sadiq Afg'on Qandahoriyning esa Istanbuldagi Orif Afandi matbaasida "Amir Alisher Navoiy devonlari"ni ham ko'chirgani haqida ma'lumotlar berilgan [Ҳақимов 1991, 47]. Shu o'rinda har ikki kotib tomonidan yaratilgan deb qarash mumkin bo'lgan devon oxiridagi kolofon xususida to'xtalsak.

Qayd etish joizki, har ikki devondan bir xil xotima o'rin olgan:
(237-inv. raqamli toshbosma)

<p>طبع دین تابتی حلا زیبا عاقبات بولری بخت راهنمون راقم امیدى موندین اجرو ثواب طبعاً و مثیلىنى زینت افزای بارچا سین بی تعلل اول بردی جمع ایدی اندا رافت و شفقت خیرو ایحسانغا دایما قایم مغفت برلان ایلاسون مسعود سورسا هر کیمسا اوچود اون توققود ینگ.</p>	<p>شکرالله بو شاهر رعنا سعی لار کورگودوب نیچا تونو کون تا تمام ولدی و شبو خوب کتاب انتی صالح خوجا بخارای هر خراجات کیم بولوب ایردی چونکی ایردی جوان باهیمنت خلق نفعینی کوزلاگان دایم کاتب عبد الصمدغا رب دورور سال طبعیغا نوایینی مینگ</p>
---	--

Shukrolloh, bu shahar ra'no
 Tab'adin tobtu hala zibo,
 Sa'ylar ko'rsatib necha tun-u kun,
 Oqibat bo'ldi baxt rahnamun.
 Tamom bo'ldi ushbu xo'b kitob,
 Roqim umidi mundin ayr-u savob.
 Etti sohibi xo'ja Buxoriy
 Tab'a va mislini ziynat iqroiyy,
 Har xarojatkim bo'lib erdi,
 Barchasin beta'qlil ul berdi.
 Chunki erdi javon behimmat,
 Jam' edi onda rof'at-u shafqat.
 Xalq naf'ini ko'zlagan doim,
 Xayr-u ehsong'a doimo qoim.
 Kotibi Abdussamadg'a robbidur
 Mag'firat birlan aylasun mas'ud,
 Sol tab'a kitob firuz bil
 Ming uch yuz o'n to'qquz yil.

248-raqamli toshbosma devonda esa ushbu matnning noshir va kotibi tilga olingan misralarigina farqlanadi:

<p>طبعاً و تمثیلىنى كمر بندى انگا لطيفلا ئادايده خالق</p>	<p>انتى حاجى صديق خجندى كاتىبى دور محمد صادق</p>
--	---

Kolofonni o'ziga xos nazmiy asar deb baholash mumkin. Zero, har bir misra qofiyalanib, terma devonning yaratilishi haqida ma'lumot va ishning yakuniga xulosa muddaosini anglatgan.

Ikkala devonning asosiy qismini tashkil qilgan g'azallar mundariyasi farqli bo'lsa-da, tarji'band, soqiynoma, qit'a, tuyuq va fardlar deyarli bir-birini takrorlaydi. Xotima matnining o'xshashligi esa uni bir kotib bitgan, ikkinchisi undan ko'chirgan degan xulosaga olib keladi. Va yana har ikki devonda ham xotimadan ayri holda quyidagi jumla keladi:

237-raqamli toshbosma:

حسب الفرمايش عليحضرت ستوره خصلت پندیده فطرت جناب فضیلت هآب
 ايئان صالح خواجا تاجرى كتب بخارای فى شهرى رمضان 9131.

(Hisb al farmoyish oliy hazrat satura xislat pandida fitrat janobi fazilati hob Eshon Solihxo'ja tojiri kutub Buxoriy fi shahri ramazon 1319.)

248-raqamdagi devon so'ngida esa:

بفرمایش علیجاه عززت و سعادت اکتیناه حاجی محمد صدیق ایشان خجندی
حقر العباد محمد صادق افغان قندهاری تحریری نموده.

(Bifarmoyish oliyjah izzatu va saodat iktinohi Hoji Muhammad Siddiq Eshon Xo'jandi haqrulibad Muhammad Sodiq Afg'on Qandahori tahriri namuda)

Quyidagi jumla esa 237-devonning oxirida sahifa ostida, 248-raqamli devonda bo'lsa 1-sahifaning hoshiya chizig'idan pastda o'rin olgan. Ularda hech qanday farq ko'rinmaydi:

معارف نظارت جلیلا سینیگ ۲ جمار لاؤل ۹۱۳۱ ترخ ۳۸۲ نومورلو رخستناما
محمودبک مطبعه سینده طبع اولمیشدر.

(Maorif nazorati jaliylasining 2 jumod ul-avval 1319-tarix 283 numuralu ruxsatnoma Mahmudbek matbaasinda tab'a o'lmishdir.)

Ko'ringanidek, har ikki kitobning ruxsatnoma raqami bir xil. Ehtimol, bu devonlar bir paytda – jumod ul-avval oyida nashr etilishi reja qilingan bo'lishi mumkin. Ammo biz yuqorida keltirgan ma'lumotda 237-toshbosma devonning kotib tomonidan 1319-yilning ramazon oyida yakunlangani anglashiladi. Shunga ko'ra, bu kitob 248-raqamli devondan keyinroq chop qilingan degan xulosaga kelish mumkin.

Har ikki devonda Mahmudbek matbaasining Islombulda ekanligi ta'kidlangan. Shahar tarixiga oid manbalar kuzatilganda, XVIII–XIX asrlarda Istanbul shahrining Islombul shaklida qo'llangani haqidagi ma'lumotlar uchraydi. Demak, ushbu davrdagi manbalarda Islombul shaklida berilishi tabiiy bir holdir.

Xulosa

Navoiy toshbosma devonlarining nusxalarini tadqiq etish natijasida quyidagilarni sanash mumkin:

1870-1915-yillari davlat va xususiy matbaalarda Navoiy devonlari 40 martadan ortiq nashr qilindi.

1. Xalq talabidan va bozor munosabatidan kelib chiqib, terma devonlar ko'proq chop qilindi.

2. Navoiy devonlaridan bu davrda yangi usul va eski usul maktablarida adab darsligi sifatida foydalanildi.

3. Navoiy toshbosma devonlari turkistonlik noshir va kotiblarning sa'y-harakati bilan shoir asarlari nafaqat bizning hududimizda, balki turkiy davlatlarda ham targ'ib qilingan va keng yoyilgan.

4. Devonlar targ'ibotida noshirlar alohida rol o'ynadi.

5. Terma devonlar mukammalligi jihatidan Xiva va Toshkent nusxalari ajralib turadi.

Xiva matbaasida “Xazoyin ul-maoniy”ning bir qadar yaxlitligini saqlagan devonlar, Toshkent va Istanbulda g’azal, tarji’band, soqiynoma, masnaviy, mustahzod, muxammas, qit’a, ruboiy, tuyuq, fard kabi o’nlab janrlar o’rin olgan devonlar, Buxoro hamda Samarqand nashrlarida besh janr – g’azal, soqiynoma, mustahzod, ruboiy va qit’alardan tashkil topgan nisbatan ixcham devonlar xalqqa yetib borganligi ma’lum bo’ldi. Kitobatchilik an’anasi va she’rlar miqdorining ko’pligi bilan Toshkent nusxalari yetakchilik qiladi. Aytish joizki, kitobatchilik san’ati va an’anasi XV asrda keng taraqqiy etgan bo’lsa, O’rta Osiyoda toshbosma asarlarning chop etilishi bilan uning yangi bosqichi boshlandi. Zero, an’anaviy kitobat san’atiga XIX–XX asrga xos uslub ham aks eta boshladi. Manbalarni tadqiq etish jarayonida Orifjonov matbaasida xattotlik san’atiga yuksak ehtirom bilan qaralganiga guvoh bo’lish mumkin.

Adabiyotlar

- Алишер Навоий асарларининг тошбосма нашрлари тавсифи.* 1988. Тузувчи: Б.Қосимхонов. Тошкент.
- Алишер Навоий. 1963. *Ғаройиб-ус-сиғар*. Ўн беш жилдлик. Биринчи жилд. Тошкент: ЎзССР Давлат бадий адабиёт нашриёти.
- Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейида сақланаётган тошбосмалар каталоги.* 2020. Тошкент: Фан.
- Алишер Навоий. ЎЗР ФА Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи фонди. 237-рақамли тошбосма.
- Алишер Навоий. ЎЗР ФА Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи фонди. 248-рақамли тошбосма.
- Бобохонов, А. 1979. *Ўзбек матбааси тарихидан*. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги санъат ва адабиёт нашриёти.
- Ҳакимов, М. 1991. *Навоий асарларини қўчирган хаттотлар*. Тошкент: Фан.
- Маҳмудова, Р. 1979. *Ташбосма китоблар ва уларнинг ўзбек адабиёти тарихидаги аҳамияти*. Филол. фан. ноз. дисс. Тошкент.
- Мирзораҳимов, А. 2009. *Ўрта Осиёда тошбосма китоб тарихи*. Тарих. фан. ном. ...дис. Тошкент.
- Туркистон матбуоти тарихи.* 2000. Тузувчи: Абдуазизова. Тошкент: Академия.
- Рустамов, М. 1968. *Ўзбек китоби*. Тошкент.
- Cemal Belek. 2019. *Osmanlı'dan cumhuriyet'e Mahmud Bey matbaası ve basin faaliyetleri*. Istanbul.
- Yavuz Kartallıoğlu. 2016. “İstanbul Şehir Adının Telaffuzunun Tarihî Süreç İçinde Gelişmesi”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 7: 124.

Copies of lithographs of Alisher Navoi's diwans in Turkestan and other regions

Dilnoza Rustamova¹

Abstract

Although printing was introduced in Turkestan nearly 5 centuries after Gutenberg's invention, its rapid development gained serious importance in the country's cultural life. First, the appearance of state printing houses in the Governorate of Turkestan and the Khanate of Khiva, and then private printing houses, served as the main helper of the period in the wide distribution of local books.

When counting the most valuable books published in the printing houses of cities such as Tashkent, Samarkand, Bukhara, Khiva, Kokand, Andijan, Namangan, Alisher Navoi's works undoubtedly occupy a significant place. According to the research carried out until today, during the years 1879-1917, the works of the great poet were published more than 70 times.

Key words: *selected divan, lithographic book, secretary, publisher, printing press, colophon, lyrical genres.*

References

- Alisher Navoiy asarlarining toshbosma nashrlari tavsifi.* 1988. Tuzuvchi: B.Qosimxonov. Toshkent.
- Alisher Navoiy. 1963. *G'aroyib-us-sig'ar.* O'n besh jildlik. Birinchi jild. Toshkent: O'zSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti.
- Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyida saqlanayotgan toshbosmalar katalogi.* 2020. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi fondi. 237-raqamli toshbosma.
- Alisher Navoiy. O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi fondi. 248-raqamli toshbosma.
- Boboxonov, A. 1979. *O'zbek matbaasi tarixidan.* Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi san'at va adabiyot nashriyoti.
- Hakimov, M. 1991. *Navoiy asarlarini ko'chirgan xattotlar.* Toshkent: Fan.

¹ Dilnoza A. Rustamova – doctoral student, Alisher Navoi State Literature Museum of the Republic of Uzbekistan.

E-mail: dilnozashahriyor@gmail.com

ORCID ID: 0009-0008-5422-9915

For citation: Rustamova D.A. 2022. "Copies of lithographs of Alisher Navoi's diwans in Turkestan and other regions". *Golden scripts* 3: 59– 77.

- Mahmudova, R. 1979. *Toshbosma kitoblar va ularning o'zbek adabiyoti tarixidagi ahamiyati*. Filol. fan. noz. diss. Toshkent.
- Mirzorahimov, A. 2009. *O'rta Osiyoda toshbosma kitob tarixi*. Tarix. fan. nom. ... dis. Toshkent.
- Turkiston matbuoti tarixi*. 2000. Tuzuvchi: Abduazizova. Toshkent: Akademiya.
- Rustamov, M. 1968. *O'zbek kitobi*. Toshkent.
- Cemal Belek. 2019. *Osmanli'dan cumhuriyet'e Mahmud Bey matbaasi ve basin faaliyetleri*. Istanbul.
- Yavuz Kartallıoğlu. 2016. "İstanbul Şehir Adının Telaffuzunun Tarihî Süreç İçinde Gelişmesi". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 7: 124.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo’lyozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalariga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo’ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo’lyozmalar yil davomida o’zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o’z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo’lsa, unda qo’lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo’lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochta-siga yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo’yicha MS Word menejerini qo’llash lozim.

Barcha qo’lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig’i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o’ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo’lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so’zdan iborat bo’lishi kerak.

100–150 so’zdan iborat o’zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so’zdan kam bo’lmagan kalit so’zlar (o’zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro’yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo’lishi mumkin) 1500 so’zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so’ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo’limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to’q bo’yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o’zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo’lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o’ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi

qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 – 133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany: Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti." *Oltin bitiglar* 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr

sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?" *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globallashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

Ushbu son “Oltin bitiglar” tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.
e-mail: oltinbitiglar@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04

Bosishga 30. 09. 2022-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot
agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan
ro'yxatga kiritilgan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

“Mashhur-Press” bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,
+99894 659 94 62